

СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ:

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА
ТА СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Київ 2020

Електронну версію аналітичної доповіді розміщено на: <http://www.niss.gov.ua>

*За повного або часткового відтворення цієї публікації
посилання на видання обов'язкове*

Авторський колектив:

Зубченко С. О., головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства центру суспільних досліджень НІСД, кандидат політичних наук;

Каплан Ю. Б., завідувач відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства центру суспільних досліджень НІСД, кандидат політичних наук;

Тищенко Ю. А., керівник центру суспільних досліджень НІСД.

Дослідження проведене в межах ініціативи першої леді України Олени Зеленської «Без бар'єрів» Національним інститутом стратегічних досліджень спільно з громадською організацією «Безбар'єрність».

Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. / [Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А.]. – Київ : НІСД, 2020. – 24с.

Розглянуто актуальні національні практики щодо безбар'єрності та соціальної інклюзії в деяких зарубіжних країнах. Наведено стислу характеристику відповідних програмних документів, окреслено їх загальну методологію, взаємозв'язок із європейськими та міжнародними актами. Здійснено огляд деяких заходів у сферах соціальної, економічної, громадянської, фізичної та цифрової безбар'єрності, а також універсального дизайну інфраструктури, котрі можуть бути апробовані в Україні.

УДК 364.24:316.4:159.922.27(477)(4)

Зміст

1. Проблеми і завдання у створенні безбар'єрного середовища в Україні	4
2. Пріоритетні напрями політики безбар'єрності у європейських країнах та у світі	6
3. Іноземний досвід зменшення соціальних бар'єрів	8
4. Світові практики у сприянні економічній інклюзії вразливих категорій населення	10
5. Громадянська безбар'єрність, поліпшення можливостей залучення до участі у суспільному житті	13
6. Фізична та цифрова безбар'єрність, універсальний дизайн інфраструктури	15
7. Рекомендації для посилення соціальної інклюзії в Україні	18
Використана література	20
Додатки	22
Додаток 1. Програмні документи деяких держав ЄС, що містять положення щодо інклюзії та безбар'єрного середовища	22
Додаток 2. Деякі програмні та нормативні документи України, що містять положення щодо інклюзії та безбар'єрного середовища ...	23
Додаток 3. Деякі директивні документи ЄС щодо інклюзії та безбар'єрного середовища	24

1. Проблеми і завдання у створенні безбар'єрного середовища в Україні

Соціальна інклюзія та створення безбар'єрного середовища в Україні традиційно розглядаються у контексті політики щодо людей з інвалідністю, представників маломобільних груп. Проте, як свідчить зарубіжний досвід, такий методологічний підхід є дещо звуженим і не характерний для сучасної європейської та світової практики. Розвинені держави вважають продуктивнішими ширші напрями політики щодо інклюзії та безбар'єрності, до цільових груп залучають не тільки осіб з функціональними порушеннями працездатності та інвалідністю, а й людей старшого віку, матерів з дітьми до 6 років, дітей, що залишилися без батьківського піклування, та молодь. Це створює ширші можливості для залучення різних груп громадян до соціальних процесів. Застосовуються спеціальні політики щодо інтеграції національних меншин, міграційних спільнот. Зasadничою складовою у цьому процесі також є забезпечення політики протидії дискримінації меншин, досягнення реальної рівності представників різних груп у різних сферах суспільно-політичного, економічного життя. Комплексні підходи усунення обмежень суспільства є складовими процесів управління різноманітністю та стратегічними програмами суспільної інтеграції.

Іншими поширеними стереотипами щодо політики **інклюзивності / безбар'єрності** є те, що належні умови та заходи забезпечення інклюзивності та безбар'єрності можуть реалізовуватися лише: а) у заможних державах / громадах, або б) у відносно низькоурбанізованих містах, де наявний вільний фізичний простір для реконструкції / побудови нової інфраструктури, адаптованої для потреб широкого кола осіб, з дотриманням вимог універсального дизайну. У цьому контексті показовим є те, що **у 2020 р. перше місце та нагороду ЄС «Доступне місто» здобула столиця Польщі – Варшава**. Зазначений факт доводить, що навіть велике (понад 1,7 млн осіб) місто, ще й із колишнього соціалістичного табору, за наявності відповідної політичної волі, реалістичної стратегії, фінансових та організаційних ресурсів спроможне успішно втілювати передові практики інфраструктурної інклюзивності та створювати безбар'єрне середовище.

Зазначимо, що ефективна державна та муніципальна політика щодо усунення бар'єрів для повноцінної участі громадян у економічному та соціальному житті своїх громад, їх соціальна інклюзія не лише захищає їхні фундаментальні права та поліпшує їх комфортне проживання й самопочуття, а й знижує загальну суспільну напругу та прискорює економічний розвиток держави. І навпаки, слабка інклюзивність системи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, інфраструктури, технологій та ринку праці негативно впливає на об'єктивні показники держави (переконливим свідченням цього є, наприклад, Індекс соціальної мобільності ВЕФ).

Довідково

У 2020 р. Україна за Індексом соціальної мобільності ВЕФ посіла лише 46-те місце з 82 країн. Симптоматично, що з-поміж десяти фундаментальних індикаторів, які враховуються при обчисленні цього Індексу, найгірші позиції наша держава має саме за інклюзивністю інститутів (79-те місце), доступом до технологій (64-те місце) та навчанням упродовж життя (55-те місце)¹.

В українському суспільстві існує комплекс викликів, пов'язаний із наявністю проблем для різних маломобільних груп стосовно можливості повноцінного, безбар'єрного доступу до освіти, зайнятості, отримання адміністративних послуг держави. Актуальними залишаються формування безперешкодного життєвого середовища у публічному просторі, доступ до інфраструктурних об'єктів. Цільовими аудиторіями у реалізації державних стратегій, напрямів політики, заходів та проєктів щодо запровадження безперешкодного життєвого середовища у соціальній, освітній сферах, просування комплексних підходів у запровадженні універсального дизайну, доступності інфраструктурних об'єктів є представники маломобільних груп, люди третього віку 50+, родини з дітьми до 6 років, діти та дорослі з інвалідністю, молодь, зокрема в контексті працевлаштування.

Для людей з інвалідністю, представників маломобільних груп залишається актуальною доступність транспортної, вуличної та соціальної інфраструктур. Родини з дітьми до 6 років мають аналогічні проблеми стосовно доступної інфраструктури. Для осіб третього віку 50+ характерними є потреби у працевлаштуванні, освіті впродовж життя з метою працевлаштування та саморозвитку. Тому комплексні підходи, інтегровані програми в організації життєвого простору, впровадженні системних рішень для поступового зняття проблем доступу, ліпшої інтегрованості до суспільно-економічного життя представників різних груп громадян у зарубіжних країнах відкривають для України можливості для наслідування й адаптації кращого зарубіжного досвіду в українських реаліях. Зокрема й щодо розширення системного бачення проблем, попередження викликів у різних сферах. Формування та імплементація таких комплексних заходів потребує інклюзивного діалогу з представниками цільових аудиторій, залучення організацій громадянського суспільства, співпраці, партнерства держави з організаціями, ініціативами, які опікуються конкретними сферами розвитку (приміром, освіта впродовж життя, програми соціальної інтеграції тощо).

Україна вже робить певні кроки задля підвищення рівня інклюзивності українського суспільства, об'єднуючи зусилля з міжнародними партнерами. Зокрема у 2020 р. наша держава стала учасницею міжнародного проєкту «Партнерство Біарріц», яке започатковане лідерами країн Групи семи (G7) – Канадою, Францією,

¹Див.: Global Social Mobility Index 2020. World Economic Forum. 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf

Німеччиною, Італією, Японією, Великою Британією² та США. Мета партнерства – консолідація зусиль у забезпеченні гендерної рівності, досягнення рівних прав і можливостей у суспільстві та відсутність обмежень за будь-якими ознаками. У рамках проекту «Партнерство Біарріц» Україна взяла на себе зобов'язання у п'яти сферах:

- доступність публічного простору, сприятливого для сімей з дітьми та маломобільних груп населення;
- освіта дітей щодо рівності прав чоловіків і жінок;
- запобігання насильству;
- забезпечення рівності в оплаті праці чоловіків і жінок;
- створення сприятливих умов для підвищенні ролі чоловіків у піклуванні про дітей.

Огляд політик та практик зарубіжних країн стосовно таких сфер як освіта, інфраструктура, комунікації, доступ до інформації, сприятливі соціально-економічні механізми інклюзивності суспільства є слушним і для українських реалій.

2. Пріоритетні напрями політики безбар'єрності у європейських країнах та у світі

Зусилля державних інституцій, приватних структур і громадянського суспільства щодо безбар'єрності в Європі та світі нині здебільшого сфокусовані на **таких основних сферах:**

- 1) транспорт;
- 2) інформаційні комунікації;
- 3) міська інфраструктура;
- 4) освіта;
- 5) ринок праці та зайнятість.

Зазначені практики корелюються як з **Цілями сталого розвитку ООН** (зокрема, Ціллю 11 «Забезпечення інклюзивності, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів»), так і з програмними документами різного рівня щодо осіб з інвалідністю, загалом визначаючи **8 пріоритетних напрямів докладання зусиль:**

- 1) **доступність** (доступність товарів та послуг; просування ринку допоміжних пристроїв);
- 2) **залученість** (забезпечення можливості користування всіма перевагами громадянства ЄС; усунення бар'єрів для рівної участі у громадському житті та дозвіллі; сприяння наданню якісних послуг у громадах);

²The Biarritz Partnership for Gender Equality. The Biarritz Partnership Summit. 2019. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/french-g7-presidency/the-biarritz-partnership-for-gender-equality/#:~:text=In%20Biarritz%2C%20the%20Heads%20of,and%20women%20around%20the%20world>

- 3) *рівність* (боротьба з дискримінацією та підтримка рівних можливостей);
- 4) *працевлаштування* (збільшення участі осіб з обмеженими можливостями на ринку праці, де вони нині представлені недостатньо);
- 5) *освіта та навчання* (сприяння інклюзивній освіті та навчанню протягом усього життя);
- 6) *соціальний захист* (підтримка гідних життєвих умов, боротьба з бідністю та соціальним відчуженням);
- 7) *здоров'я* (допомога рівному доступу до медичних послуг та відповідних закладів);
- 8) *зовнішні дії* (просування відповідного порядку денного у рамках програм розширення ЄС та міжнародних програм розвитку).

Внаслідок практичної імплементації положень програмних документів щодо інклюзії та безбар'єрності в ЄС *ухвалено такі ініціативи*:

- *Європейський акт про доступність*, який встановлює вимоги щодо доступності товарів і послуг та Положення про права пасажирів з обмеженою мобільністю;
- *Директиву про доступність веб-сторінок*, завдяки якій веб-сайти загального користування стануть доступнішими для людей з інвалідністю;
- *зміни до програми Erasmus+* з метою забезпечення ліпшої мобільності для студентів і навчання впродовж життя;
- *транскордонну директиву про охорону здоров'я*;
- *зовнішні дії* щодо промоції державних програм і проєктів громадянського суспільства, підтримка зусиль урядів-партнерів щодо впровадження та моніторингу заходів з інклюзії / безбар'єрності³.

Спільною рисою стратегічних документів європейських держав з питань інклюзії та безбар'єрності є їх *комплексний та інтегрований характер*. Тобто кожен із висвітлених напрямів логічно пов'язаний з іншими з метою забезпечення максимального системного впливу на цільове середовище. Приміром, програми щодо освіти впродовж життя, мовної та цифрової компетентності органічно пов'язані з програмами розширення доступу до працевлаштування, а проєкти щодо універсального дизайну середовищ та товарів пов'язані з інфраструктурними проєктами, розвитком електронних сервісів та супутніх товарів. Крім того, передбачені ними заходи, мають, як правило, міжвідомчий характер: при їх реалізації задіюється не лише профільне міністерство, відповідальне за соціальну політику, а й інші міністерства. На рівні ЄС з метою усунення перешкод, застосування безбар'єрності узгоджуються такі Директиви ЄС: Про реалізацію принципу рівного ставлення та заборону дискримінації за ознакою раси та етнічного походження у сфері зайнятості для різних груп громадян; Про рівний доступ до системи добробуту, соціального захисту, товарів та послуг; Про гендерну рівність,

³Пропонований перелік не вичерпує документів у сфері запровадження ініціатив стосовно усунення перешкод.

про рівний доступ чоловіків та жінок до товарів та послуг, заборона дискримінації за ознакою статі⁴.

Рекомендації для України. З огляду на поточні українські реалії значний інтерес становлять зарубіжні практики у сфері безбар'єрності:

- 1) соціальної;
- 2) економічної;
- 3) громадянської;
- 4) фізичної та цифрової, універсального дизайну відповідної інфраструктури (міське середовище, електронні сервіси).

Наведені інклюзивні практики, за умови їх відповідної адаптації, можуть бути апробовані в Україні.

3. Іноземний досвід зменшення соціальних бар'єрів

Соціальна безбар'єрність передбачає забезпечення гідних умов участі окремих людей та суспільних груп у житті громад, реалізацію можливостей для їхньої участі у процесі розвитку культури, забезпечення дозвілля та середовища для самовиявлення; створення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, зокрема освіти протягом життя, а також перенавчання та опанування додатковими навичками. Соціальна безбар'єрність також покликана сприяти соціальній згуртованості (*social cohesion*) в громадах, котра в документах ЄС визначається як спроможність забезпечувати загальний добробут, мінімізувати нерівності, уникаючи маргіналізації; долати розбіжності та поділи; задовольняти засоби досягнення благополуччя для всіх членів суспільства. Про важливість цього елемента свідчили ухвалені ще у 2010 р. **Стратегія та План дій Ради Європи щодо соціальної згуртованості**, за імплементацію якої відповідав спеціалізований міжурядовий орган – Європейський комітет із соціальної згуртованості (*European Committee for Social Cohesion*), який було трансформовано в 2016 році. Останніми роками зростає також роль місцевих стратегій та планів дій щодо соціальної згуртованості (зокрема у Сполученому Королівстві Асоціація місцевих влад видала посібник щодо побудови згуртованих громад).

Оскільки очікувану тривалість навчання ООН визнає як один із основних індикаторів рівня соціального розвитку, чимало держав у своїх практиках щодо соціальної безбар'єрності акцентують увагу на навчанні впродовж життя (*life long learning – LLL*), що справедливо вважається основою успішного втілення багатьох

⁴Приміром, Директива Ради ЄС № 2000/78/ЄС Про встановлення загальних правил рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (див.: European centre for minority issues. 2000. URL: http://ecmi-epp.org/wp-content/uploads/2015/03/Council2000_78_EC_UK.pdf).

громадянських і економічних можливостей особи. У 2018 р. Рада ЄС схвалила *оновлену редакцію ключових компетентностей для навчання протягом життя*, до яких нині включено: грамотність; багатомовність; наукові та інженерні навички; компетенції щодо цифрових технологій; міжособистісні навички та вміння засвоювати нове; активне громадянство; підприємницькі навички; культурна обізнаність та самовираження. Запущено також *Європейську електронну платформу освіти дорослих (Electronic Platform for Adult Learning in Europe, EPALe)*, яка є часткою стратегії Європейського Союзу щодо просування ліпших можливостей навчання для всіх дорослих громадян.

Так, в **Естонії** існує окрема *Стратегія навчання впродовж життя–2020*, яка має забезпечити відповідні можливості для навчання на всіх рівнях освіти, підтримання індивідуального та соціального розвитку кожного учня та вдосконалення навичок навчання, творчості та підприємництва, що сприятиме досягненню високого рівня зайнятості, тривалого та якісного трудового життя, соціальній інклюзії та скороченню соціальної нерівності. Характерною особливістю документа є детальна система індикаторів у п'яти основних секторах: зміна підходу до навчання; компетентність і вмотивованість учителів та колективів шкіл; узгодженість із потребами ринку праці; цифрові компетенції; рівні можливості для навчання впродовж життя та розширена участь.

У **ФРН** політика щодо освіти впродовж життя тісно пов'язана з потребами ринку праці. Наприклад, ухвалено *Закон про кваліфікаційні можливості (Qualifizierungschancengesetz)*, який значно розширює доступ до продовження освіти та навчання. Незалежно від кваліфікації, віку та величини компанії Закон дає можливість отримати грошову допомогу на навчання працівникам, котрі змушені вчитися внаслідок структурних трансформацій. Фінансування також отримують особи, які хочуть перекваліфікуватися з вузької спеціалізації. Окрім компенсації витрат на постійне навчання, розширено можливості для отримання субсидій на винагороду тим, хто бере участь у постійному навчанні (співфінансування роботодавця залежить від розміру його компанії). Програми постійного навчання та кваліфікаційного консультування реалізуються спільними зусиллями Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства освіти та науки, Федерального агентства зайнятості.

Аналогічним є і підхід у **Сполученому Королівстві**, де освіта впродовж життя позиціонується як ключ до подолання нерівності та бар'єрів у кар'єрному зростанні працівників, як можливість роботодавців мати персонал з необхідними навичками. Причому, в багатьох державних і місцевих програмних документах йдеться про ширше представлення на ринку праці не тільки осіб з інвалідністю, а й матерів із маленькими дітьми, ветеранів військової служби, містян старшого віку, піклувальників, підлітків, які вийшли з-під опіки, тощо. Британський досвід демонструє також важливість комунікацій нової норми для забезпечення соціальної безбар'єрності та згуртованості. Так, у Сполученому Королівстві функціонує *Урядова комунікаційна служба (Government Communication Service)*, котра є

своєрідним медіатором між державними органами, муніципальними структурами, представниками місцевих громад, ЗМІ та організаціями громадянського суспільства, пропонуючи при цьому широкий спектр різних інструментів для підвищення комунікаційної компетентності співробітників публічних служб (від традиційного навчання та наставництва на основі очних занять – до вебінарів, тематичних досліджень, путівників та публікацій у блогах від передових урядових комунікаторів). Показово, що зазначена Служба не просто визначає однією зі своїх цілей «досягнення світового лідерства в інтеграції практик щодо різноманіття та інклюзії, демонструючи інклюзивність у всій своїй діяльності», а й має власну **Стратегію щодо різноманіття та інклюзії**.

У Канаді з 2001 р. функціонує **Спільна програма навчання (Joint Learning Program) у партнерстві між Альянсом публічних служб Канади та Секретаріатом казначейства Канади**. У межах Програми сторони працюють разом над розробкою та проведенням заходів щодо поліпшення комунікацій та трудових відносин. Серед тем навчальних заходів і майстер-класів – обов'язки щодо працевлаштування, рівність у зайнятості, консультації щодо управління персоналом, психічне здоров'я на робочому місці, запобігання домаганням та насильству на робочому місці, повага до відмінностей / антидискримінація, розуміння колективного договору. На увагу також заслуговує канадська **Програма грантів на освітню підготовку (Canada Education Training Benefit)**, яка надає можливість ветеранам військової служби отримати фінансування на навчання у коледжі, університеті чи професійно-технічному навчальному закладі. Завдяки широкій державній підтримці навчання впродовж життя, Канада має найосвіченішу робочу силу у світі (станом на 2018 р., 57 % громадян відвідували університет або коледж). Зважаючи на технологізацію багатьох спеціальностей, уряд підтримує молодь в отриманні освіти, професійної підготовки та навичок, необхідних для успішного виходу на ринок праці, а також для перекваліфікації у разі втрати роботи.

4. Світові практики у сприянні економічній інклюзії вразливих категорій населення

Економічна безбар'єрність забезпечує умови та можливості для працевлаштування, отримання фінансових та інших ресурсів для підприємництва таких суспільних груп, як молодь, жінки з дітьми до 6 років, літні люди, особи з інвалідністю.

Найбільш комплексним у цій царині є досвід ФРН та Скандинавських країн. Так, у **ФРН** реалізація практик щодо інклюзивного та безбар'єрного доступу до працевлаштування передбачає дві інструментальні цілі: підвищення кваліфікації та загальної обізнаності (через структурні зміни та демографічні тенденції потреба у висококваліфікованих працівниках у майбутньому зростатиме) та подальше

вдосконалення нормативно-правової бази. Проводяться заходи, котрі сприяють поліпшенню взаємодії різних суб'єктів на ринку праці. Головна мета – надати категоріям громадян (особам з інвалідністю, людям старшого віку, матерям з дітьми до 6 років, молоді), котрі менше за інших представлені на ринку праці, більше можливостей. Вони є часткою загальної програми, яка впроваджується поетапно. Показовим також є те, що **Національний план дій 2.0 щодо імплементації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю** (Nationaler Aktionsplan 2.0 der Bundesregierung zur UN-Behindertenrechtskonvention) передбачає зусилля не тільки міністерств і відомств соціального блоку, а й усіх інших федеральних міністерств у 13 сферах, серед яких: робота та працевлаштування; освіта; реабілітація, охорона здоров'я та догляд; сім'я, діти та молодь; культура, спорт та дозвілля; будівництво та побут; захист прав жінок і літніх людей; особиста та транспортна мобільність; забезпечення соціально-політичної участі; захист особистих прав; міжнародне співробітництво; загальна просвіта.

У **Швеції** варто особливо підкреслити заходи з державної підтримки зайнятості осіб з інвалідністю та роботодавців, які їх працевлаштовують (через Службу громадської зайнятості Швеції). Наприклад: 1) індивідуально адаптована допомога під час подання заяви на роботу, яку надають приватні особи / структури, котрі мають угоду зі Службою; 2) особиста підтримка на робочому місці або під час навчання (надання особистого представника або помічника); 3) фінансова компенсація за спеціальні умови (адаптоване під особливі потреби робоче місце та графік роботи) роботодавцю, який працевлаштовує особу з інвалідністю; 4) надання літератури та перекладача особам з вадами зору або слуху (роботодавець може подати заявку на отримання гранту, якщо працевлаштованій ним людині з інвалідністю для роботи чи навчання необхідний переклад мови жестів, переклад письмових матеріалів, підписання перекладу, запис професійної літератури на аудіоносіях тощо). Схожі механізми субсидій, субвенцій та фіскальних преференцій для роботодавців є також у **Данії**.

В умовах транзиту від промислової економіки до економіки знань саме низький рівень освіти є одним із головних бар'єрів у доступі до працевлаштування. Тому уряди **Фінляндії** та **Норвегії** приділяють увагу активним кваліфікаційним заходам як для працюючих осіб, так і для громадян, які шукають роботу. Причому, для працюючих на час їхнього навчання / перепідготовки / підвищення кваліфікації за ними зберігається заробітна плата. Зазначені практики відповідають **рекомендаціям Європейської Комісії «Порядок денний щодо новітніх навичок для Європи»** (A New Skills for Europe) щодо професійної освіти та навчання, покликаними сприяти конкретним робочим та перехідним навичкам, полегшенню переходу від навчання в школі до праці на підприємстві, набуттю та вдосконаленню кваліфікації персоналу відповідно до галузевих, регіональних та місцевих потреб. Окремо варто наголосити на заходах щодо підвищення привабливості робочих спеціальностей, гнучкості та якості системи професійно-технічної освіти (спільно з роботодавцями та з урахуванням їх запитів).

У **Канаді** значні зусилля спрямовано на правове та організаційно-методичне забезпечення безбар'єрності у сфері зайнятості. Зокрема ухвалено окремий **Закон про рівність у працевлаштуванні** (*Employment Equity Act*), на виконання якого прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів. Ст. 5 цього Закону зобов'язує кожного роботодавця впроваджувати політику рівності у працевлаштуванні у спосіб виявлення та усунення бар'єрів у сфері зайнятості щодо визначених груп осіб, запровадження відповідних позитивних організаційних практик тощо, а ст. 35 та ст. 36 встановлюють відповідальність роботодавця за порушення у відповідній сфері та конкретні штрафи (до 10 тис. доларів за одноразове порушення та до 50 тис. доларів за повторне або систематичні порушення). Створено також Спільну робочу групу з питань різноманіття та інклюзії у публічній службі (*Joint Union / Management Task Force on Diversity and Inclusion in the Public Service*), до компетенції якої входить визначення термінології інклюзивності у сфері публічної служби, підготовка загального огляду ситуації щодо різноманітності та інклюзії, вироблення концепції та плану дій у вказаній сфері. Досить показовим є і той факт, що як провінційні, так і національні та приватні роботодавці в Канаді мають **свої власні плани дій у сфері інклюзивності / безбар'єрності** (наприклад, *CBC / Radio-Canada*).

Природно, що найбільше уваги на державному рівні приділяється полегшенню доступу до роботи найвразливішої категорії – людей з інвалідністю. Так, у **Франції** існують дві програми професійного навчання на робочому місці: Центр підготовки працівників – ЦПП та Центр підготовки фахівців – ЦПФ. Діяльність цих організацій фінансує Асоціація з управління Фондом соціалізації осіб з інвалідністю і спрямована на працевлаштування людей з інвалідністю, підвищення їх затребуваності на ринку праці. Роботодавець отримує одноразову грошову суму в розмірі 1527 євро на рік за контракт на навчання на робочому місці.

У **Польщі** кожний роботодавець повинен сплатити спеціальний внесок у Фонд реабілітації осіб з інвалідністю⁵. Ці гроші використовують на створення та обладнання робочих місць для людей з інвалідністю. Існує також перелік витрат роботодавців, які повністю або частково відшкодовує держава за умови прийняття на роботу людей з інвалідністю. Держава також надає таким підприємствам різні пільги, зокрема податкові, та дотації на виробництво товарів чи реалізацію послуг. Водночас роботодавець звільняється від обов'язкових виплат, якщо працевлаштував певну кількість осіб з інвалідністю.

У **Сполученому Королівстві** на урядовому порталі *Gov.uk* розміщено *посібник для роботодавців щодо працевлаштування осіб з інвалідністю та осіб, що мають проблеми зі здоров'ям*. До посібника регулярно вносяться зміни відповідно до того, як змінюється чинне законодавство.

⁵На відміну від українського законодавства, у Польщі внесок у Фонд реабілітації осіб з інвалідністю не є адміністративним штрафом.

Загалом європейський досвід свідчить, що *головним принципом має бути позитивне стимулювання, мотивація роботодавця, налагодження партнерства між бізнесом, владою і громадськими організаціями, а не санкції*. Так, в ЄС усі підприємства, а не тільки засновані громадськими організаціями людей із інвалідністю, можуть одержати державну допомогу на створення робочих місць для осіб з інвалідністю. Саме загальнодоступність державної підтримки у цій царині є принциповою відмінністю європейського підходу від українського⁶.

5. Громадянська безбар'єрність, поліпшення можливостей залучення до участі у суспільному житті

Ідея громадянської безбар'єрності полягає у забезпеченні доступу до процесів ухвалення рішень для всіх суспільних груп, котрі зазнають дискримінації та виключення (зокрема у питаннях, які безпосередньо їх стосуються); сприянні рівній участі громадян чоловічої та жіночої статі у політичних процесах та функціонуванні політичних інститутів.

Виходячи з цього, провідні демократичні держави приділяють значну увагу впровадженню принципів доброго врядування (*good governance*) у публічному управлінні та налагодженню системи комунікацій нової норми між усіма стейкхолдерами громадянських взаємовідносин. Зазначене визнається важливим напрямом розвитку людського капіталу та практичного втілення концепції держави «рівних можливостей всіх», де кожен має справедливу можливість реалізувати свій потенціал та здійснити свої прагнення. Про це свідчить досвід країн, котрі займають високі позиції за Індексом соціальної мобільності ВЕФ. Йдеться не тільки про реалізацію, власне, державної політики щодо інклюзії та безбар'єрності, а й про сприяння відповідним діловим практикам, які дають підстави кожному вірити у перспективу кращого майбутнього.

Так, у **Данії** серед принципів, на яких базується **модель національного добробуту та система соціального захисту**, визначено активність соціальних заходів, зворотний зв'язок із реципієнтами (залученість громадян до процесу формування політик, їх реальний вплив на прийняття рішень, особливо на місцевому рівні) та співпрацю державних і муніципальних органів з іншими соціальними гравцями (приватними компаніями та громадськими організаціями). Зазначене висвітлює соціальні проблеми кожного громадянина та його індивідуальну ситуацію у ширшому контексті, уможливорює ухвалення рішень, які максимально відповідають потребам цільових соціальних груп (наприклад, апробувати гнучкі

⁶Черніков Денис. Підтримка без примусу: чому ігноруються європейські принципи працевлаштування інвалідів. *Європейська правда*. 2016. 14 черв. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/06/14/7050599/>

форми доступу до ринку праці для гармонійного поєднання сімейного життя з трудовим – для жінок із дітьми до 6 років, людей з інвалідністю, осіб третього віку, інших маломобільних груп громадян). Завдяки цьому мережею державних і муніципальних дитячих садків охоплено 91 % дітей країни віком від 1 до 2 років та 97 % дітей віком від 3 до 5 років, а їхні батьки мають можливість працювати. При цьому визначено, що працівники та самозайняті особи, а також один із подружжя, *можуть отримувати від місцевої влади щоденні грошові виплати у зв'язку з вагітністю, пологами або усиновленням.*

Схожим є і громадянсько-комунікаційний досвід **Фінляндії**, де як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях керуються принципом «нічого для нас без нас» (*nothing about us without us*). Завдяки цьому значну частку конкретних заходів у сфері інклюзії та безбар'єрності там повністю розробляють і контролюють їх упровадження самі реципієнти соціальних послуг та їх представницькі організації. Крім того, особливістю фінського підходу є орієнтація на первинні інституції громадянського суспільства місцевого рівня, з якими здійснюється реальна комунікація. Зазначене сприяє легітимізації рішень владних органів ще на етапі нормопроєктної роботи, підвищенню суспільної довіри до влади.

В Естонії національна стратегія «**Цифровий порядок денний–2020**» (*Digital Agenda 2020 for Estonia*) розглядає ефективну громадянську комунікацію як крос-секторальну платформу, що уможливорює досягнення суспільного прогресу в усіх суміжних сферах. Наголошується на ролі інформаційно-комунікаційних технологій не тільки для налагодження якісного електронного урядування та надання адміністративних послуг, а й у генеруванні інновацій, залученні іноземних інвестицій, створенні нових робочих місць та інклюзивних бізнес-можливостей для всіх верств населення (зокрема вразливих і маломобільних). При цьому значна увага приділяється питанням кібербезпеки та захисту персональних даних.

Схожими є акценти й в політиці **Норвегії**, де якісні комунікації, побудовані за принципом інклюзивності та універсального дизайну, визнаються *невід'ємною часткою урядової політики рівних можливостей та антидискримінаційної політики.* Зазначається, що завданням державної політики у сфері комунікацій є оновлення, спрощення та вдосконалення публічного сектора, пріоритетами якого є орієнтованість на потреби користувача, розвиток цифрових навичок та збільшення залученості всіх громадян до суспільного та державного життя. Інтегральним стрижнем цих пріоритетів є вже згаданий вище універсальний дизайн, котрий розширює спроможність індивідів реалізувати себе у повсякденному житті, незважаючи на будь-які захворювання та соціальні, психологічні або фізичні особливості.

Про важливість громадянських комунікацій нової норми свідчить також той факт, що в деяких закладах освіти **Канади** запроваджено спеціальні курси з принципів інклюзії та інклюзивної комунікації, покликані дати слухачам поглиблене розуміння особливостей різних стилів комунікації для налагодження довіри в трудових колективах, а також переваг і можливостей, які відкривають новітні

комунікаційні практики на робочому місці⁷. Секретаріат канадської Тристоронньої науково-дослідної програми *CRCP (Canada Research Chairs Program)* розробив **спеціальний посібник «Рівність, різноманітність та інклюзія»** (який систематично оновлюється) для роботодавців з метою надання їм методичної допомоги для усунення системних бар'єрів, запровадження практик залучення, рівного доступу всіх осіб до ринку праці та робочого середовища. А вже згадана вище Спільна робоча група з питань різноманіття та інклюзії в публічній службі запропонувала застосовувати методику так званої *лінзи різноманіття та інклюзії (diversity and inclusion lens)* для аналізу трьох основних сфер публічної служби: 1) розробка політик та практик; 2) формування програм та управління персоналом; 3) вивчення особливостей усіх вразливих груп населення.

Зазначена методика покликана доповнити чинний урядовий і місцевий інструментарій (зокрема підхід *GBA+*) та гарантувати доступ кожного до користування всіма благами, які передбачені відповідними програмами.

6. Фізична та цифрова безбар'єрність, універсальний дизайн інфраструктури

Фізична та цифрова безбар'єрність – це створення та реалізація відповідних стандартів, планів, проєктів, реконструкції тощо. Середовище (громадські споруди та публічні місця), транспорт і послуги (зокрема публічні та онлайн-послуги) на рівні громади та держави мають бути фізично доступними для всіх суспільних груп, зокрема людей з інвалідністю, осіб похилого віку, батьків з дітьми до 6 років тощо. У багатьох економічно розвинених державах фізична та цифрова безбар'єрність реалізується через *концепт універсального дизайну фізичної та цифрової інфраструктури*.

Найбільш системно до фізичної та цифрової безбар'єрності, універсального дизайну підходить **Норвегія**, яка має окремий **План дій щодо універсального дизайну та технологій**. Виконання Плану координує Міністерство з питань дитинства, рівності та соціальної інклюзії. Найбільший акцент у документі зроблено на тому, що універсальний дизайн є корисним не тільки для людей з інвалідністю та осіб похилого віку, а й для суспільства в цілому, оскільки залучає широкі верстви населення до участі у робочому процесі, технологічному розвитку громади, транспортній та житловій політиці тощо. Норвезький уряд також реалізує політику, плани та заходи в інших суміжних сферах: Національний транспортний план; Стратегія сучасних пенсіонерів; Довгостроковий план досліджень та вищої освіти

⁷Див., наприклад: Inclusive Communication. University of Waterloo. The Principles of Inclusivity workshop. URL: <https://uwaterloo.ca/organizational-human-development/learning-development-programs/inclusivity-series/inclusive-communication-ohd504>; CCDI Webinar: Mastering inclusive communications. Canadian Centre for Diversity and Inclusion. 2018. URL: <https://ccdi.ca/event-calendar/ccdi-webinar-mastering-inclusive-communications/>

2015–2024 рр.; План дій уряду щодо стратегії охорони здоров'я; програми місцевого розвитку.

У **Сполученому Королівстві** зусилля уряду у царині безбар'єрності фізичної інфраструктури зосереджені на транспорті. Зокрема, існує **Стратегія інклюзивного транспорту** (*Inclusive Transport Strategy*), положення якої узгоджуються із загальною урядовою Промисловою стратегією. Причому транспортна інклюзивність в ній розглядається комплексно: не тільки як пристосованість, власне, *транспортних засобів* до потреб маломобільних груп людей, а й *відповідний стан всієї супутньої інфраструктури* (зупинкових комплексів, дизайну міського та вуличного простору тощо).

На рівні ЄС комплексні норми щодо усунення бар'єрів у фізичній та цифровій інфраструктурі, а також конкретні вимоги щодо відповідних об'єктів містяться у **Директиві ЄС 2019/882 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 р. Про вимоги щодо доступності товарів та послуг** (*Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services*) та **Директиві ЄС 2016/2102 Європейського Парламенту та Ради від 26 жовтня 2016 р. Про доступність вебсайтів та мобільних додатків органів державного сектора** (*Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies*). Зазначені Директиви також мають посилення на концепт універсального дизайну в документах ООН та ЄС і є юридичним та методологічним базисом для вироблення національних програмно-стратегічних документів.

У підсумкових документах Лісабонського саміту 2000 р. до навичок, необхідних для залучення людини до інформаційного суспільства, серед іншого, віднесено комп'ютерну грамотність, знання іноземних мов, технологічну культуру та соціальні навички. Тому більшість європейських держав нині мають відповідні норми у своїх програмних документах.

В **Естонії** пріоритетом зроблено максимальну цифровізацію взаємодії всіх категорій громадян із державними та муніципальними інституціями, розширення їх цифрової компетентності. Молоді громадяни ознайомлюються з новими технологіями ще у початковій школі, а для літніх осіб постійно проводяться курси використання цифрових технологій. Крім того, естонська влада активно просуває цифрові технології в бізнесі (йдеться, насамперед, про систему електронного документообігу *X-Road* та державний проєкт *e-residency*, що дозволяють підприємцю з будь-якої держави світу зареєструвати компанію в ЄС і керувати нею повністю в режимі онлайн). Завдяки активній позиції щодо діджиталізації, електронного урядування та кібербезпеки Естонія стала лідером із цифрових державних послуг на теренах ЄС. У квітні 2020 р. естонський уряд організував онлайн-хакатон з пошуку цифрових рішень для боротьби з пандемією COVID-19.

У **ФРН** постійно діюча конференція міністрів освіти і культури федеральних земель ухвалила стратегію «*Освіта у цифровому світі*» з окремим розділом щодо

цифрової освіти. Мета – можливість дорослому населенню постійно поглиблювати та розвивати власні навички у цифровому світі навіть після закінчення школи, професійної підготовки чи здобуття вищої освіти. Адже цифрові освітні середовища дозволяють навчатися з урахуванням потреб та завдань особистого знання. Крім того, цифровий розвиток впливає не лише на процес навчання, а й на прогресивні зміни кваліфікації викладачів усіх рівнів, удосконалення інфраструктури тощо.

Натомість у **Сполученому Королівстві** значною є роль місцевих, муніципальних стратегій щодо інклюзивності та фізичної / цифрової безбар'єрності. Найбільший інтерес у цьому контексті становлять програмні документи міст Лондона, Ліверпуля та Белфаста. Окрім інфраструктурних позицій (на кшталт відповідного дизайну вулиць, доступності помешкань, громадського транспорту, соціальних, адміністративних і рекреаційних локацій тощо), у них також приділяється увага залученості людей до міського / громадського життя в економічному та соціально-гуманітарному вимірах.

Муніципальні стратегії набувають поширення у світі з огляду на триваючі процеси урбанізації (нині понад 65 % світового ВВП генерується саме в містах). За прогнозами ООН, до 2050 р. у містах житиме близько 70 % населення світу (нині – близько 56 %). При цьому сучасні концепції інклюзивних міст включають просторові (інфраструктура), соціальні (рівність прав та залученість) та економічні (працевлаштування) складові.

Якщо розглядати муніципальну стратегію на прикладі **Данії**, то побачимо, що копенгагенська політика інтеграції складається з чотирьох тематичних блоків: гарний старт життя для дітей і молоді; інклюзивний ринок праці; охоплення вразливих груп та районів; економічна та соціальна залученість. Для кожного тематичного блоку визначено відповідальну муніципальну структуру, проте прикметно, що інклюзивність розуміється ними як сфера спільної відповідальності влади та містян. Значними є досягнення Данії в інфраструктурних проєктах: так, ***копенгагенський «Сполучений Копенгаген» (Connecting Copenhagen) визнано найкращим проєктом «розумного міста» у світі.***

Місцеві стратегії є поширеним інструментом впровадження фізичної та цифрової інклюзії / безбар'єрності також і в **Канаді**. Універсальному дизайну приділяють чималу увагу місцеві заклади вищої освіти (зокрема університети в провінціях Альберта, Британська Колумбія, Онтаріо) – не лише в своїх наукових публікаціях та виступах на конференціях (як-то: ***Всеканадська конференція з універсального дизайну в навчанні***), а й апробуючи керівні настанови та принципи УД в освітньому процесі. У Торонто з 1993 р. функціонує спеціалізований ***Дослідницький центр інклюзивного дизайну***. Також діє ***Інститут інклюзивного дизайну***, спонсорований урядом провінції Онтаріо та Фондацією з інновацій Канади; створено тематичний веб-портал для популяризації кращих практик із універсального дизайну фізичної інфраструктури, віртуальних середовищ, промислової продукції та відповідних освітніх ініціатив (<https://universaldesign.ca>).

7. Рекомендації для посилення соціальної інклюзії в Україні

Окремі загальні інтегровані напрями політики усунення бар'єрів в Україні стосуються широкої низки сфер. Розглянемо деякі з них докладніше.

- Політика в соціально-економічній сфері, розвитку ринку праці – формування сприятливих можливостей для працевлаштування людей з інвалідністю, представників маломобільних груп, молоді, жінок з дітьми до 6 років, людей старшого віку. Застосування комплексних позитивних дій, спрямованих на освітні практики, адаптацію пошукових систем з працевлаштування для літніх людей, програмного забезпечення для людей з інвалідністю, інноваційні підходи до ведення бізнесу, формування позитивних (пільгових) умов для бізнесу, сприяння працевлаштуванню представників маломобільних груп, людей з інвалідністю, молоді, жінок з дітьми до 6 років, людей старшого віку.

- Безперешкодне інфраструктурне середовище – формування та імплементація підходів до універсального дизайну в публічному просторі. Відповідні кроки у цьому напрямі передбачають розвиток транспортної інфраструктури та громадського середовища взагалі. Вивчення потреб представників вразливих категорій населення (маломобільних груп, осіб з інвалідністю, зокрема з вадами слуху та зору), їх залучення до ухвалення рішень (зокрема на місцевому рівні), визначення програм поліпшення публічного простору та оцінки чинних програм стосовно формування безбар'єрного публічного середовища.

- Освітня політика – розвиток та впровадження політики освіти впродовж життя з урахуванням прав та інтересів маломобільних груп, молоді, жінок з дітьми до 6 років, людей старшого віку. Такий підхід розширює можливості представників цільових груп до соціальної інтеграції, сприяє розвитку інклюзивної системи освіти, дистанційного навчання, зокрема й професійних навичок та набуття новітніх компетенцій. Залученню до інформаційного суспільства допоможуть: розвиток комп'ютерної грамотності, знання іноземних мов, технологічна культура та соціальні навички.

- Політика у сфері надання адміністративних послуг – запровадження он-лайн-форматів для надання послуг, цифровізація послуг з урахуванням інтересів маломобільних груп, людей з інвалідністю, забезпечення спеціального супроводу людей з інвалідністю під час отримання адміністративних послуг.

- Безбар'єрна соціальна політика – впровадження стандартів усунення бар'єрів для вразливих груп, людей з інвалідністю, молоді, жінок з дітьми до 6 років, людей старшого віку, сприяння спеціальним заходам для поліпшення соціального становища вразливих груп у сфері економічного, соціального розвитку, запровадження заходів посиленої підтримки та розумного пристосування.

Паралельно з цим має розвиватися й законодавство у сфері запобігання дискримінації, застосовуватися заходи посиленої підтримки для різних груп громадян.

В умовах триваючого воєнного конфлікту Україні необхідно забезпечити максимальну інклюзивність та безбар'єрність (зокрема в освіті та працевлаштуванні, доступі до базових соціальних послуг) для внутрішньо переміщених осіб (за даними Агенції ООН з прав біженців, станом на 2020 р., їх нараховується близько 1,5 млн осіб), а також мешканців, насамперед дітей та молоді, тимчасово окупованих територій Донеччини, Луганщини та АР Крим.

Використана література

1. Богданов Сергій, Мойса Богдан. Пропозиції до політики щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2017. Лип. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/DisabledPolicy.pdf>
2. Везель Барбара, Филатова Ирина. Почему Эстония – цифровой лидер ЕС в сфере госуслуг. *Deutsche Welle*. 2017. 02 нояб. URL: <https://p.dw.com/p/2mkoV>
3. Некрасов Всеволод. Як виглядатиме «цифрова» Україна: репортаж з Естонії. *Економічна правда*. 2019. 18 берез. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/03/18/646173/>
4. Освіта протягом життя як чинник людського розвитку : аналіт. записка / НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/osvita-protyagom-zhittya-yak-chinnik-lyudskogo-rozvitku>
5. Building a Diverse and Inclusive Public Service: Final Report of the Joint Union. Management Task Force on Diversity and Inclusion / Government of Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/corporate/reports/building-diverse-inclusive-public-service-final-report-joint-union-management-task-force-diversity-inclusion.html>
6. Commission staff working document accompanying the communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: European Disability Strategy 2010–2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2010:1323:FIN:EN:PDF>
7. Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning. *EUR-Lex*. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32011G1220\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32011G1220(01))
8. Digital skills in the EU labour market / European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/595889/EPRS_IDA\(2017\)595889_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/595889/EPRS_IDA(2017)595889_EN.pdf)
9. Diversity and Inclusion in Canada. The Current State. *Deloitte*. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ca/Documents/human-capital/ca-en-human-capital-diversity-and-Inclusion-in-canada.pdf>
10. DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission / The Academic Network of European Disability Experts. URL: <https://www.disability-europe.net/dotcom>
11. EU policy in the field of adult learning / European Union. URL: https://ec.europa.eu/education/policies/eu-policy-in-the-field-of-adult-learning_en
12. European Accessibility Act. *Inclusion Europe*. URL: <https://www.inclusion-europe.eu/european-accessibility-act/#History>
13. Gender, Disability & Inclusion / ICED Facility. URL: <http://icedfacility.org/category/resources/gender-and-inclusion/>
14. Global Social Mobility Index 2020: why economies benefit from fixing inequality / World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-social-mobility-index-2020-why-economies-benefit-from-fixing-inequality>

15. Here's how we can design inclusive cities / World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2019/09/here-s-how-we-can-design-inclusive-cities/>
16. Inclusive Cities. Inclusive practices for newcomers at city level and examples of innovation from overseas / Centre on Migration, Policy and Society. URL: <https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/Inclusive-Cities-Background-Paper-Oct-2017-FINAL.pdf>
17. New Policies to Promote Youth Inclusion: Accommodation of diversity in the Nordic Welfare States / Nordic Council of Ministers. URL: <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:777936/FULLTEXT02.pdf>
18. Policies and Strategies / Ministry of Foreign Affairs of Denmark. URL: <https://amg.um.dk/en/policies-and-strategies/>
19. Social Cohesion Research and Early Warning / Council of Europe. URL: https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/pressreleases/about_en.asp
20. Social Policy in Denmark / Ministry of Social Affairs and the Interior of Denmark. URL: <http://www.oim.dk/media/14947/social-policy-in-denmark.pdf>
21. WHO MiNDbank: More Inclusiveness Needed in Disability and Development. Disability Strategies and Plans / WHO MiNDbank. URL: https://www.mindbank.info/collection/type/disability_strategies_and_plans

Додатки

Додаток 1

Програмні документи деяких держав ЄС, що містять положення щодо інклюзії та безбар'єрного середовища

Країна	Документ
Австрія	Національний план дій щодо осіб з інвалідністю 2012–2020
Болгарія	Національна стратегія щодо осіб з інвалідністю 2016–2020
Греція	Національний план дій щодо прав людини
Данія	План дій у сфері політики щодо осіб з інвалідністю 2013
Естонія	План розвитку добробуту 2016–2023
Ірландія	Національна стратегія інклюзії людей з інвалідністю 2017–2021
Іспанія	Стратегія щодо осіб з інвалідністю 2012–2020
Італія	Дворічний план щодо просування прав та інтеграції осіб з інвалідністю
Кіпр	Національна стратегія щодо осіб з інвалідністю 2018–2028
Латвія	Національна політика щодо імплементації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2014–2020
Литва	Національна програма соціальної інтеграції осіб з інвалідністю
Люксембург	План дій щодо імплементації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю
Мальта	Національна політика щодо прав осіб з інвалідністю
Нідерланди	Оглядовий документ щодо осіб з інвалідністю
Німеччина	Національний план дій 2.0 щодо імплементації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю
Польща	Національна програма дій щодо забезпечення рівного доступу
Португалія	Національна стратегія щодо осіб з інвалідністю
Румунія	Національна стратегія соціального захисту, інтеграції та інклюзії осіб з інвалідністю
Словаччина	Національна програма вдосконалення умов проживання для осіб з інвалідністю
Словенія	Програма дій щодо осіб з інвалідністю 2014–2021
Угорщина	Національна програма щодо осіб з інвалідністю 2015–2025
Фінляндія	Національний план дій щодо Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю
Франція	Національний план соціальних та соціо-медичних заходів щодо осіб з інвалідністю
Хорватія	Національна стратегія забезпечення рівних можливостей щодо осіб з інвалідністю 2017–2020
Чехія	Національний план просування рівних можливостей для осіб з інвалідністю 2015–2020
Швеція	Стратегія імплементації політики щодо осіб з інвалідністю

Джерело: складено авторами.

**Деякі програмні та нормативні документи України,
що містять положення щодо інклюзії та безбар'єрного середовища**

- Державна цільова програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року» (затверджена Постановою КМ України від 01.08.2012 № 706).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» від 05.06.2014 № 1324-VII.
- Указ Президента України «Про підвищення ефективності заходів у сфері прав осіб з інвалідністю» від 03.12.2019 № 875/2019.
- Постанови КМ України:
 - «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 № 545;
 - «Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів» від 22.08.2018 № 617;
 - «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» від 10.04.2019 № 530;
 - «Про організацію інклюзивного навчання в закладах вищої освіти» від 10.07.2019 № 635;
 - «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» від 10.07.2019 № 636;
 - «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» від 21.08.2019 № 779.

Додатково. Упродовж 2009–2015 рр. також діяв План заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення «Безбар'єрна Україна» (затверджений Постановою КМ України від 29.07.2009 № 784).

**Деякі директивні документи ЄС
щодо інклюзії та безбар'єрного середовища**

- Директива (ЄС) 2019/1158 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 р. Про збалансованість службових та сімейних обов'язків батьків та опікунів та скасування Директиви Ради 2010/18 / ЄС (*Directive (EU) 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and carers and repealing Council Directive 2010/18/EU*).
- Директива (ЄС) 2019/882 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 р. Про вимоги щодо доступності певних товарів та послуг (*Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services*).
- Директива (ЄС) 2018/1972 Європейського парламенту та Ради від 11 грудня 2018 р. Про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій, який регулює комунікаційні мережі і послуги у рамках Єдиного цифрового ринку (*Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code*).
- Директива (ЄС) 2016/2102 Європейського Парламенту та Ради від 26 жовтня 2016 р. Про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів державного сектора (*Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies*).
- Директива (ЄС) 2011/24 Європейського Парламенту та Ради від 9 березня 2011 р. Про застосування прав пацієнтів на транскордонні послуги в галузі охорони здоров'я (*Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare*).
- Директива Ради ЄС 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р. Про встановлення загальних рамок для рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (*Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation*).

Наукове видання

С. О. ЗУБЧЕНКО, Ю. Б. КАПЛАН, Ю. А. ТИЩЕНКО

**СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА
ТА СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Відповідальна за випуск *І. О. Корецька*

Редактор *Т. М. Філіппова*
Підготовка електронного варіанта *Т. В. Карбовнича*

Матеріали і висновки, які наведені в цій публікації, не є особистою думкою Олени Зеленської, а містять результати роботи Національного інституту стратегічних досліджень спільно з ГО «Безбар'єрність».

Підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua
<http://niss.gov.ua>